

Fundamenty Rzeczypospolitej

Materiał składa się z sekcji: „Tradycje potwierdzania «praw i przywilejów»”, „Artykuły henrykowskie – «konstytucja» Rzeczypospolitej; okoliczności sformułowania” , „Konfederacja warszawska”, „Artykuły henrykowskie – «konstytucja» Rzeczypospolitej; postanowienia”, „Pacta conventa”, „Podstawy prawne Cesarstwa – Złota bulla, pokój augsburski, kapitulacje cesarskie”, „Podstawowe prawa w Anglii”, „Podstawowe prawa we Francji”.

Materiał zawiera: 14 ilustracji (fotografii, obrazów, rysunków), 4 filmy, 8 ćwiczeń, w tym 7 interaktywnych, 3 polecenia.

Bibliografia:

- Źródło: *Artykuły henrykowskie*, [w:] *Volumina legum II*, Warszawa 1733, s. 897–901.

Fundamenty Rzeczypospolitej

Obrady sejmu elekcyjnego

Źródło: Marcin Altomonte, *Sejm elekcyjny 1697 roku – fragment*, 1697, olej na płótnie, Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum, domena publiczna.

Po bezpotomnej śmierci Zygmunta II Augusta nowy król nie zasiadł na tronie bezproblemowo. Musiał zadeklarować swój podpis na ważnych dokumentach.

Wstęp

Oś czasu – fundamenty Rzeczypospolitej

Źródło: Contetplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 1

Napisz, kto sprawował władzę sądowniczą w Polsce w średniowieczu, w którym imieniu wydawano wyroki.

Źródło: Contetplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 2

Napisz, kto miał prawo w okresie wczesnonowożytnym zwoływać organy przedstawicielskie stanów (praktycznie szlachty)? Czy szlachta mogła zbierać się samorzutnie, bez wiedzy władcy? Jaki charakter z punktu widzenia prawa miały takie zjazdy?

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Film dostępny pod adresem </preview/resource/RArUCxpMqtoWn>

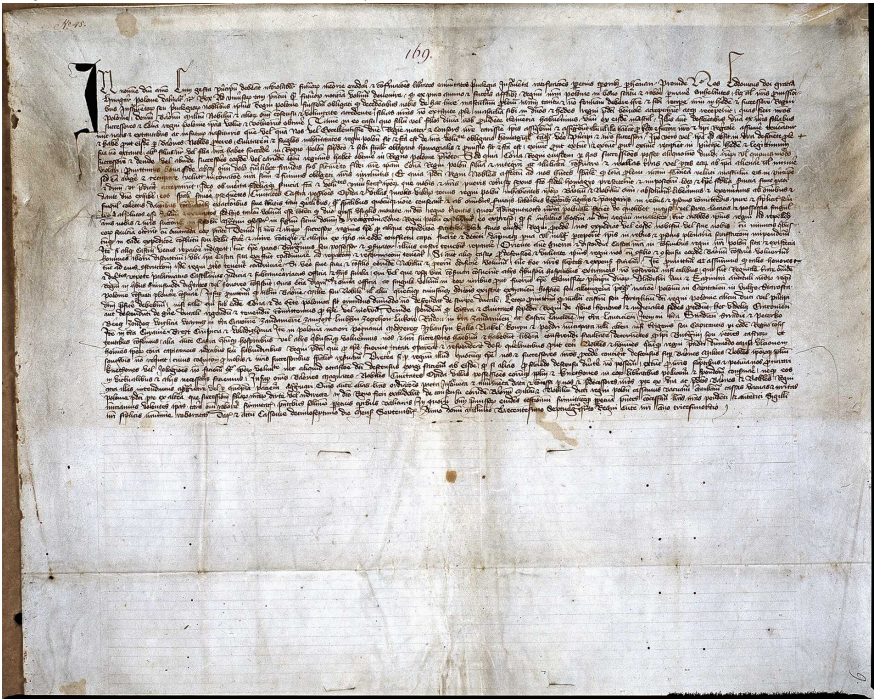
Proces kształtowania się ustroju I Rzeczypospolitej

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o.

Nagranie video. Na początku wyświetla się plansza z tytułem: „Proces kształtowania się ustroju I Rzeczypospolitej”. Następnie pojawia się dr Robert Kołodziej z Uniwersytetu Wrocławskiego. Mężczyzna o zaczesanych do tyłu włosach, w okularach i w białej koszuli. Za nim ciemne tło. Film kończy się planszą z napisami: wystąpił dr Robert Kołodziej, scenariusz i realizacja Contentplus.pl, na zlecenie Uniwersytetu Wrocławskiego, w ramach projektu "E-podręczniki do kształcenia ogólnego", wrzesień 2014.

Tradycje potwierdzania 'praw i przywilejów'

Już w czasach rozbicia dzielnicowego władcy zawierali rodzaj umowy z możnymi, gwarantując im w zamian za uznanie swoich rządów przestrzeganie przywilejów nadanych przez poprzednich władców. Szczególnego znaczenia nabierało to przy zmianie dynastii panującej. W takim przypadku, z powodu braku ciągłości naturalnego dziedziczenia władzy i przejmowania zobowiązań **antenatów**, oczekiwano dodatkowych gwarancji. Formą takich gwarancji był przywilej koszycki Ludwika Węgierskiego z 1374 r. czy zobowiązania Władysława Jagiełły z 1401 r. lub z lat 1430/31.

Przywilej koszycki (1374 r.) – oryginał

Źródło: a. nn., domena publiczna.

Pomnik Ludwika Andegaweńskiego, króla Węgier, Chorwacji i Polski, stojący na Placu Bohaterów (Tysiąclecia) w Budapeszcie. Ludwik Andegaweński (Węgierski), syn Elżbiety Łokietkówny, żył w latach 1326-1382, królem

Węgier był w latach 1342-1382, a królem Polski od 1370 r., po śmierci Kazimierza Wielkiego. Na Węgrzech znany jako Ludwik I Wielki, w historii Polski najbardziej znany z przywileju koszyckiego, wydanego w celu zapewnienia tronu jednej z córek

Źródło: Karelj, domena publiczna.

Ćwiczenie 1

Uzupełnij tekst. W puste miejsca wstaw podane poniżej wyrazy.

Ludwik Węgierski był siostrzeńcem króla Polski i wnukiem króla Polski .

Wydał przywilej koszycki w roku, który był korzystny dla .

1374

Kazimierza Wielkiego

mieszczan

Władysława Łokietka

szlachty

1371

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Portret Władysława Jagiełły z XVI w., fragment obrazu znajdującego się w Muzeum Diecezjalnym w Sandomierzu

Źródło: Wikimedia Commons, Przykuta, licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 2

Uzupełnij tekst, wstawiając podane poniżej wyrazy w odpowiednie miejsca.

Władysław Jagiełło został królem Polski z tytułu swojego małżeństwa z , która była córką króla Węgier i Polski . Jego tron na Litwie był dziedziczny, czyli po jego śmierci wielkim księciem litewskim z mocy prawa został jego natomiast w królestwie Polskim aby zapewnić tron dla swojego syna Władysław Jagiełło wydał dla szlachty szczególne prawa czyli .

syn

Kazimierza Wielkiego

konstytucje

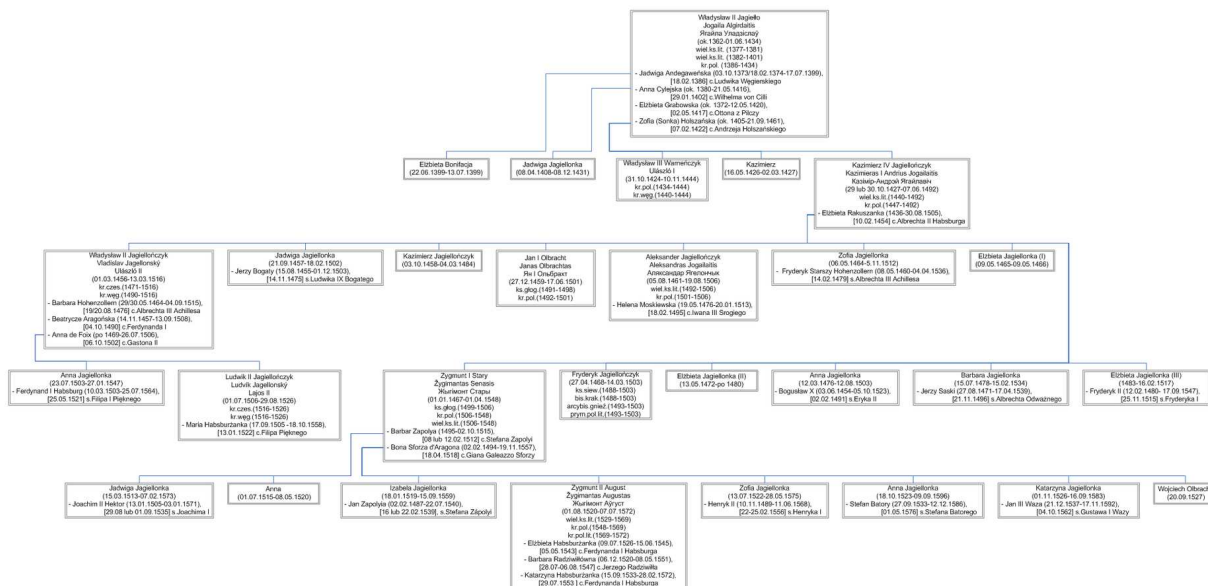
Ludwika Wegierskiego

Jadwiga

przywileje

Zródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Zygmunt August był ostatnim władcą z dynastii Jagiellonów w bezpośredniej linii męskiej. Wprawdzie w ostatnich latach swojego panowania zdecydował się na współpracę z tzw. 'ruchem egzekucyjnym', który dążył do uporządkowania i umiarkowanego zreformowania państwa, jednak sprawę sukcesji pozostawił całkowicie nieuregulowaną. Dla elit władzy w Polsce i na Litwie najważniejszym problemem był brak gwarancji praw, czyli ich przywilejów, który powstawał na skutek braku ciągłości władzy. Wprawdzie już wcześniej bywały elekcje, ale odbywały się one w obrębie jednego rodu, a nie w pełni swobodnego wyboru spośród różnych kandydatów. Stąd potrzeba szerszych gwarancji istniejącego w Rzeczypospolitej porządku prawnego.

Powyższe drzewo genealogiczne pokazuje powiązania małżeńskie Jagiellonów od czasów Władysława Jagiełły do ostatniego Jagiellona Zygmunta Starego

Źródło: Przemysław Ziolkowski, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0.

Ćwiczenie 3

Przyporządkuj wymienione osoby do odpowiednich grup.

Dynastie związane z krajami położonymi na południe (Węgry, Czechy i Austria, Włochy, także Francji i Aragonii) od władztwa Jagiellonów:

Dynastie związane z krajami położonymi na północ (kraje nadbałtyckie) od władztwa Jagiellonów:

Dynastie związane z krajami położonymi na wschód od władztwa Jagiellonów (Moskwa i ziemie ruskie):

Dynastie związane z krajami położonymi na zachód od władztwa Jagiellonów (kraje niemieckie):

Zofia Holszańska

Ferdynand Habsburg

Maria Habsburg

Fryderyk II Hohenzollern

Barbara Hohenzollern

Bona Sforza

Beatrycze Aragońska

Stefan Batory

Jerzy Saski Wettin

Jerzy Bogaty Wittelsbach

Anna de Foix

Helena Moskiewska

Jadwiga Andegaweńska

Fryderyk Starszy Hohenzollern

Jan Zápolya

Elżbieta Habsbużanka

Henryk II Brunszwicki

Anna Cylejska

Bogusław X

Elżbieta Rakuszanka (Habsburg)

Jan III Waza

Katarzyna Habsbużanka

Barbara Zápolya

Polecenie 3

Zastanów się, które kierunki powiązań dynastycznych były preferowane przez Jagiellonów. Jak świadczy to o ich celach politycznych – czy przekładało się to na realne zdobycie wpływów politycznych? Zapisz swoją odpowiedź.

Źródło: Contetplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Artykuły henrykowskie – 'konstytucja' Rzeczypospolitej; okoliczności sformułowania

Śmierć ostatniego z Jagiellonów, króla Zygmunta Augusta w dniu 7 lipca 1572 r. postawiła szlachtę przed koniecznością podjęcia szeregu ważnych decyzji. Jedną z nich było zapewnienie ciągłości obowiązywania praw. Sprawa nie była oczywista, gdyż w chwili, gdy zabrakło króla, praca sądów działających w jego imieniu praktycznie uległa zawieszeniu. Szlachta, jako stan wiodący i współtworzący z królem i senatem prawo, na zjazdach partykularnych (sejmikach kapturowych, czyli konfederacjach szlacheckich), które zebrały się samorzutnie, zaczęła wypracowywać nowe normy prawne. Przede wszystkim powołano sądy kapturowe, które wyrokowały w sprawach tzw. 'pięciu artykułów starościńskich' (wedle statutu wareckiego

by 4 artykuły grodzkie. Statut nieszawski dodał jeszcze piąty artykuł, *zbiegostwo kmieci traktując ich jakoby gwałtem wziętych*. Drugi statut litewski z 1566 r. jeszcze bardziej rozszerzył katalog artykułów grodzkich). Należy podkreślić, że ściganie takich przestępstw dotyczących zagrożenia życia i bezpieczeństwa publicznego odnosiło się do sprawców i pokrzywdzonych bez względu na ich przynależność stanową. Mimo istnienia odrębnego sadownictwo dla poszczególnych stanów ten typ przestępstwa sądzony był przez sąd 'państwowy' (czyli lokalnego urzędnika królewskiego).

Artykuły starościńskie i porównanie ich do współczesnych przestępstw objętych tzw. 'sankcją prokuratorską'

Cztery artykuły starościńskie (inna nazwa: cztery artykuły grodowe lub gardłowe)	Współczesna kwalifikacja tych przestępstw
Napad na drodze publicznej	Dziś „rozbój” – ścigane na podstawie tzw. sankcji prokuratorskiej.
Napad na dom	Dziś „napad” – ścigane na podstawie tzw. sankcji prokuratorskiej.
Podpalenie	Dziś jest przestępstwem ściganym na podstawie tzw. sankcji prokuratorskiej – niezależnie od tego czy dotyczy budynku mieszkalnego, gdzie występuje zagrożenie dla ludzkiego życia lub zdrowia, czy też podpalona zostanie np. garaż.
Gwałt	Dziś jest przestępstwem ściganym na podstawie tzw. sankcji prokuratorskiej – choć jeszcze niedawno odbywało się ono na wniosek ofiary.

Ćwiczenie 4

Zastanów się, dlaczego społeczeństwo stworzyło procedury postanawiające, że niektóre przestępstwa ścigane są zawsze przez organy władzy państwowej. Zaznacz dwie prawidłowe odpowiedzi.

- ☐ W skrajnych przypadkach przy tych typach przestępstw nie było osoby, która mogłaby złożyć skargę i wnieść pozew (poszkodowany mógł nie żyć lub być ciężko ranny).
- ☐ Chciano stworzyć dodatkowy, dobrze płatny urząd prokuratora.
- ☐ Szukano równości społecznej.
- ☐ Chodziło o poczucie bezpieczeństwa.

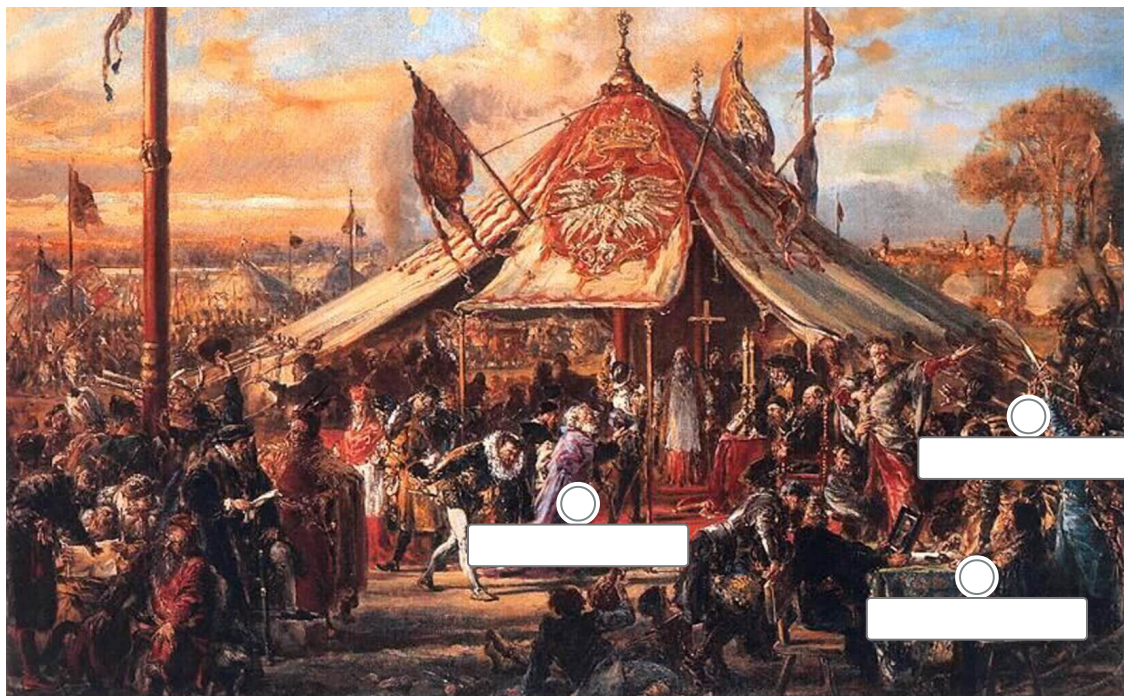
Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Na sejmie konwokacyjnym w styczniu 1573 r., zwołanym do Warszawy w celu ustalenia sposobu przeprowadzenia **'wolnej elekcji'**, zdecydowano, że przyszła elekcja będzie miała charakter 'konfederacji generalnej', czyli zjazdu całej szlachty. Na tym zjeździe w podwarszawskiej wsi Kamień (odsyłacz do Kamiona i dzisiejszej lokalizacji na terenie Warszawy – dzielnica Kamionki) postanowiono narzucić władcy szereg warunków, które gwarantowałyby poszanowanie całości praw Rzeczypospolitej. Każdy nowo obrany władca przez swoich wysłanników składał przyrzeczenie,

że podczas koronacji przysięgą potwierdzi zgodę na respektowanie przyjętych postanowień. Dopiero wówczas stawał się legalnie królem. Pierwszym, którego dotknęła ta procedura, był Henryk Walezy, stąd nazwa '**artykuły henrykowskie**'.

Ćwiczenie 5

Wskaż na ilustracji uczestników wolnej elekcji.

Jana Zamoyskiego podniesionego do góry przez szlachtę.

Przedstawiciela Henryka Walezego dziękującego za wybór swojego kandydata.

Osoby oglądające portret przyszłego króla.

Zródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Henryk Walezy, pierwszy król elekcyjny w Rzeczypospolitej, wybrany w 1573 roku

Źródło: Wikimedia Commons, François Quesnel, olej na płótnie, domena publiczna.

Konfederacja warszawska

W 1570 r. zgromadzone na synodzie generalnym w Sandomierzu różne odłamy polskich protestantów zawarły między sobą porozumienie o zachowaniu 'pokoju religijnego'. Podkreślić należy niekonstytucyjny charakter tego zgromadzenia, gdyż choć decydującą rolę odgrywała na nim różnowiercza szlachta, nie wynikało ono z polskiego systemu politycznego.

Na zjeździe konwokacyjnym w Warszawie w styczniu 1573 r. szlachta postanowiła uzyskać od kandydata na króla gwarancje zachowania 'pokoju religijnego'. Akt ten nosi nazwę **konfederacji warszawskiej**. Nie podpisało się pod nim wprawdzie wyższe duchowieństwo, ale zgodnie z prawem podczas konfederacji – a taki charakter miała konwokacja – nie obowiązywała zasada jednomyślności, tylko większości głosów. Stąd decyzja o włączeniu postanowień konfederacji do artykułów henrykowskich.

Akt konfederacji warszawskiej z 1573. z pieczęciami osób, które podpisały dokument

Źródło: a. nn., Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, domena publiczna.

Kolejni nowo wybrani władcy przysięgali zachować *pacem inter disidentes in religionis* (pokój między rozróżnionymi w wierze).

Artykuły henrykowskie – 'konstytucja' Rzeczypospolitej; postanowienia

Najważniejsze prawa potwierdzone artykułami henrykowskimi stanowiły, że:

- Władca potwierdzał zasadę wolnej elekcji, czyli miał nie dążyć do wyznaczania lub wyboru następcy za własnego życia.
- Władca gwarantował poszanowanie konfederacji warszawskiej (wywołało to spory prawne, głównie z duchowieństwem).
- Władca raz na dwa lata miał zwoływać sejm zwyczajny (ordynaryjny), trwający sześć tygodni, w razie potrzeby mógł zwołać dwutygodniowy sejm nadzwyczajny (ekstraordynaryjny).
- Tylko na sejmach mogła zapaść decyzja o nałożeniu podatków, wypowiedzeniu wojny, zwołaniu pospolitego ruszenia.
- Władca godził się, aby przy jego boku przebywali tzw. senatorzy rezydenci, którzy mieli mu doradzać w okresie między sejmami.
- Jeśli władca nie przestrzegał praw, szlachta mogła wypowiedzieć mu posłuszeństwo (tzw. prawo oporu).

Postanowienia powyższe wprawdzie w znaczący sposób ograniczały władzę królewską, niemniej jednak pozostawiały monarsze pełnię władzy wykonawczej oraz znaczące prerogatywy w stanowieniu prawa oraz sądownictwie.

Jeśli chcesz wiedzieć więcej

Film dostępny pod adresem </preview/resource/RVq4rFWcOyRsZ>

Znaczenie artykułów henrykowskich dla demokracji szlacheckiej

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nagranie video. Na początku wyświetla się plansza z tytułem: „Znaczenie artykułów henrykowskich dla demokracji szlacheckiej”. Następnie pojawia się dr Robert Kołodziej – historyk z Uniwersytetu Wrocławskiego. Mężczyzna o zaczesanych do tyłu włosach, w okularach i w białej koszuli. Za nim ciemne tło. Film kończy się planszą z napisami: wystąpił dr Robert Kołodziej, scenariusz i realizacja Contentplus.pl, na zlecenie Uniwersytetu Wrocławskiego, w ramach projektu "E-podręczniki do kształcenia ogólnego", wrzesień 2014.

Jeśli chcesz wiedzieć więcej

“ Artykuły henrykowskie

My, Rady Stanu, szlachta i rycerstwo Królestwa Polskiego, narodów tak polskiego, jako i litewskiego, niemniej z Rusi, Prus, Żmudzi, Mazowsza, Inflant, tudzież ze wszystkich innych prowincji i ziem do tej Rzeczypospolitej należących, to sobie głównie niniejszym pismem, czyli dyplomem, zastrzegamy, aby przyszły nasz książę i pan świeżo

przez nas obrany był obowiązany dać nam przywilej, czyli pismo, przez które by niżej wyrażone artykuły zawierające w sobie pewne nasze prawa i prerogatywy, zostały uznane i zatwierdzone, a to w sposób następujący:

1. Iż za żywota naszego my i potomkowie nasi, królowie polscy i ciż, wielkie książęta Litewskie, Ruskie, Mazowieckie, Żmudzkie, Kijowskie, Wołyńskie, Inflanckie i innych państw, nie mamy mianować ani obierać jakiego, składać żadnym sposobem ani kształtem wymyślonym, króla, na państwo sukcesora naszego sadzać, a to dlatego, aby zawdy wiecznymi czasy po zejściu naszym i potomków naszych wolne obieranie zostało wszem stanom koronnym; dla czego i tytułu dziedzica używać nie mamy ani potomkowie nasi, królowie polscy.
2. A iż w tej zacnej Koronie narodu polskiego i litewskiego, ruskiego, inflanckiego i innych niemało jest różnowierstwa, przestrzegając na potem jakich sedycy i tumultu, z tej przyczyny rozerwania albo niezgody w religii, warowali to sobie niektórzy obywatele korony konfederacją osobliwą, że w tej mierze w sprawie religii mają być w pokoju zachowani, którą my obiecujemy trzymać w pokoju czasy wiecznymi.
3. A w sprawach koronnych, które się dotyczyć będą osoby naszej i dostojenstwa naszego, poselstw do krajów cudzych wysyłanych i cudzych także poselstw słuchania i odprawowania, wojsk jakich albo żołnierzów zbierania albo przyjmowania, my i potomkowie nasi nic zaczynać i czynić nie mamy bez rady rad koronnych obojga narodu, spraw sejmowi należących w niczym nie naruszając; a wszakoż te poselstwa, które by się Rzeczypospolitej nie dotyczyły a mogły być wedle czasów i potrzeb odprawowane.
4. O wojnie albo ruszeniu pospolitym nic zaczynać nie mamy, mimo pozwolenie Sejmowe wszech Stanów, ani za granice Koronne obojga narodu Rycerstwa Koronnego wojennym obyczajem wywodzić żadnym sposobem, ani prośbą naszą Królewską, ani płaceniem pięci grzywien super hastiem, My i Potomkowie nasi

Królowie Polscy nie mamy i słowem naszym Królewskim przyrzekamy. Wszakże jeśli byśmy za uchwałą Sejmową ruszenie pospolite uczynili, jednak nie dłużej mamy dzierżeć poddanych naszych na miejscu tam kędy im wiciami ostatecznymi, to jest listy wojennymi, czas i miejsce oznaczemy jeno dwie niedzieli.

A jeśli byśmy za pozwoleniem wszech Stanów za granice poddane swe wywieść chcieli, a oni Nam tego dobrowolnie dozwolili, tedy na każdego z osobna jednego, żadnej osoby nie wyjmując, także i szlachcica pieszego wojnę służyć powinniśmy im dać niż się z granic ruszymy po pięci grzywien, a nie mamy ich dłużej trzymać na żołdzie tych pięci grzywien jeno ćwierć roku, rozdziału żadnego na części wojsk, tak wielkiego jako i małego nie czyniąc między nimi. A jeśli byśmy ich do dwu niedziel nie ruszyli za granice, tedy przy nas dłużej trwać nie będą powinni. A czasu wojny będziemy potrzeby wszystkie kosztem swym odprawować, jako działa, prochy, puszkarze, draby i straż wszelaką.

5. Granice Koronne obojga narodu i wszystkich Państw do Korony należących, od wtargnienia nieprzyjaciela wszelakiego, obroną opatrować nakładem naszym mamy i powinni będziemy i Potomkowie nasi, zostawując kwartę w mocy, wedle statutu Polskiego.
6. Często się też to przytrafiać może, iż między tak wielą Senatorów, sentencje, zdania, i rozumienia być mogą różne, a nie na wszem zawsze zgodne w sprawach wszelakich, przeto My i Potomkowie nasi, władzą swą nie konkladować nic mamy, ale się co najpilniej starać, abyśmy wszystkie do jednej sentencji przywieść mogli, uważając wszystkie wywody ich, które by się z prawem, wolnościami pospolitemi i z większym pożytkiem Rzeczyposp. pokazywały, a któreby wolnościom, prawom i swobodom wszystkim Państwom nadanym przeciwne nie były. A jeśli byśmy ich do jednej a zgodnej sentencji przywieść nie mogli, tedy przy tych konkluzja nasza zostawać ma, którzy by się nablizej ku

wolnościom, prawom a zwyczajom, wedle praw każdej Ziemi i dobremu R.P. skłaniali.

7. Okrom spraw Sejmowych, które się zwykłym obyczajem z wiadomością i przyzwoleniem wszech Stanów odprawować mają, gdyż to jest rzecz pewna i doświadczona, iż sama jedna Osoba Królewska, a tak wielkich Państw tego Królestwa, wszystkim sprawom zdołać nie może, zaczym by i w nierząd i w niebezpieczeństwo Korona wpaść mogła. Przeto ustawiamy i za wieczne prawo mieć chcemy, aby każdego Sejmu Walnego naznaczeni i mianowani byli z Rad Koronnych osób szesnaście, tak z Polski jako i z Litwy i innych Państw do Korony należących, z wiadomością wszech Stanów ku innym urzędnikom Koronnym Polskim i Litewskim, którzyby przy Nas ustawicznie byli, przestrzegając osoby i dostojęstwa naszego, wolności pospolitej, bez których rady i wiadomości nic My i potomkowie nasi czynić nie mamy ani będziemy mogli w sprawach potocznych (nie wzruszając nic Sejmowych). A ci Panowie będą powinni przestrzegać, aby we wszystkich sprawach nic się nie działo contra deputatem nostram i przeciw prawu pospolitemu, z czego potym będą powinni respondować na Sejmie Walnym blisko przyszłym.
8. A wszakże każdemu z Panów Rad Senatorów, przyjechać do Nas ilekroć który raczy i obecnie mieszać wolno ma być i do tej sprawy i do każdej innej, jako Rady przypuszczamy i o wszystkim radzić i wiedzieć powinni będą. Także ci Deputaci nic przed żadnym z nich mieć nie będą więcej, okrom tego, iż już oni do czasu swego obecnie powinni będą mieszkać przy Nas. Nie zaniechuwając obyczaju starego opisowania listy naszemi ad Consiliarios absentes, gdy się co takiego trafi, naznaczenie tych Senatorów na Sejmie ma być zaraz osób 16, na każde pułroka osób 4, jeden z Biskupów, jeden z Wojewod, a dwa z Kasztelanów, a mają iść koleją jako w Radzie siedzą. A jeśliby który w swej kolei zostać nie chciał, albo per aliquod legale impedimentum nie mógł, aby się

zaraz tenże na Sejmie opowiedział a inszy ex ordine na jego miejsce necessario naznaczony był; a ci mają mieć opatrzenie ze skarbu naszego, i potomków naszych. Biskupi z Ruskich krajów, i inni świeckiego stanu Senatorowie, każdy na swe pułroka po pięci set złotych, a panowie duchowni krajów Polskich tego nie potrzebują, gdyż są dobrze opatrzeni.

9. Sejm walny koronny we dwie lecie najdalej być ma składan, a gdzie by tego była pilna a gwałtowna potrzeba Rzeczypospolitej, tedy za radą panów Rad obojga państwa jako czas i potrzeba Rzeczypospolitej przynosić będzie, powinni go składać będziemy, a dłużej go dzierżyć nie mamy, najdalej do sześciu niedziel. A przed takowymi sejmy w Polsce, wedle zwyczaju, a Litwie wedle statutu Wielkiego Księstwa Litewskiego sejmiki powiatowe być mają, jako w Kole i w Korczynie sejmik sławny bywa, także w Litwie i w Wołkowysku główny sejmik być ma; na które sejmiki przez posły swe potrzeby przypadłe zwykłym obyczajem oznajmiać mają.
10. Obiecuję też słowem naszym Królewskim, iż My i Potomkowie nasi, sygnetu żadnego używać nie mamy, ani pieczęci osobnej w sprawach Rzeczypospolitej należących, tamintra quam extra Regnum, jeno Koronnych pieczęci, które przy Kanclerzach i Podkanclerzach są, tak Polskich, jako i Litewskich.
11. Urzędy Koronne obojga narodu w całości zachowane być mają, także i Dworskich urzędów umniejszać i zatłumiać nie mamy, ale owszem ludziom statecznym, godnym, i zasłużonym, obojga narodu, a nie obcym, gdybykolwiek wakowały, powinni będziemy dawać.
12. Aby wątpliwość żadna około gruntów szlacheckich nie była, wolne zawsze ze wszemi pożytkami które by się kolwiek na ich grunciech pokazywały; też i kruszcze wszelakie, i okna solne, zostawać mają, a My i Potomkowie nasi przekazywać im nie mamy czasy wiecznemi, wolnego używania.
13. Także obiecujemy iż wykładów nie przypuścimy, ani wywodów żadnych z prawa obcego, ani daniny z Przodków naszych dóbr

prawem dziedzicznym nadanych, aby miały być za lenna poczytane, tylko na których by stało mianowicie, że są nadane iure feudali.

14. Starostowie pogranicznych i sądowych zamków i miast głównych, także i miasta główne które Starostów nie mają, przysięgać Królowi i Królestwu mają, iż tempore Interregni, zamków i miast spuszczać nie mają ku szkodzie Rzeczypospolitej nikomu inszemu, jeno Królowi wolnie za zezwoleniem wszech obranemu i koronowanemu, pod utraceniem pocziwości, gardła, i majątności.
15. Korona Królestwa Polskiego, ma być w Skarbie Koronnym w Krakowie chowana przez Pana Podskarbiego Koronnego, za pieczęciami i kluczami Senatorów tych, to jest: Kasztelana Krakowskiego, Poznańskiego, Wileńskiego, Sandomierskiego, Kaliskiego i Trockiego, którzy jej otwarzać nie mają, jeno za zezwoleniem wspólnym wszech Rad Koronnych i Stanów. A wszakoż niebytność którego z nich, przez chorobę abo inne legale impedimentum przekazać nie ma spólnego zezwolenia, owszem absens za obwieszczeniem innych Senatorów, powinien tamże klucz swój do innych kolegów przysłać. A jeśliby którego śmierć zaszła, tedy inni kolegowie praesentes moc mają zamek jego otworzyć i pieczęć odeprzeć.
16. Sprawiedliwość pospolitą sądową niektóre kraje Korony Polskiej sobie zwoliły, zdejmując ją z osoby naszej, czego My im dozwalamy i hamować nie mamy, z tym dokładem, że innym którzyby chcieli także u siebie postanowić, wolno być ma zawždy; a poprawa jej ma być wolna za spólnym ich dozwoleciem.. I jeśliby się im zdało zasię ją na osobę naszą Królewską włożyć, tedy ją powinni będziemy na się przyjąć, My i Potomkowie nasi. Także też Panowie, Rady wszystkie i Stany Wielkiego Xięstwa Litewskiego i Ziem, Wołyńskiej, Kijowskiej, Braclawskiej, które się prawem Litewskim sądzą, to tymże sposobem postanowili iż do Sejmu przyszłego, na Koronację naszą złożonego, praw swych poprawić i obyczaj

- sprawiedliwości między sobą postanowią i na co się większa część tych, którzy się prawem Litewskim sądzą zgodzi, to My wszystko przy Koronacji naszej poprzysiądz powinni będziemy i na potem także praw swych i sądów poprawować im będzie wolno zawždy.
17. Osobliwie to warujemy, iż podatków, ani poborów żadnych na imionach naszych Królewskich i Rad Duchownych, także ceł nowych na miastach naszych w Polsce i w Litwie i we wszystkich Ziemiach do Korony należących, składać i postanawiać nie mamy bez dozwolenia wszech Stanów na Sejmie Walnym. Ani też monopolia rzeczy tych, które z Państw Koronnych, tak Polskich jako Litewskich pochodzą, ustawiać dopuścić nie mamy.
18. A iż na małżeństwie naszym wiele R.P. należy, tedy obiecujemy i przyrzekamy zasię i za Potomki nasze Króle Polskie, nigdy nic nie stanowić, ani przedsiębrać około małżeństw naszych, mimo wiadomości i przyzwolenia Rad Koronnych obojga narodu. A okrom takowych przyczyn które pismem i słowem Bożym są wyrażone, żadnych okazji do niemieszkania powinnego w małżeństwie, albo do rozvodu, szukać sobie nie będziemy.
19. To wszystko, co by jednokolwiek jeszcze wolności i praw swych stany koronnego obojga narodu nam przy koronacji podali, przyjmujemy i przyjąć mamy poprzysiąc i utwierdzić i na potomne czasy wiecznie trzymać, wypełniać powinni jesteśmy i obiecujemy pod wiarą i przysięgą naszą jako słowem naszym, przyrzekamy, utwierdzamy, umacniamy na wieczne czasy.
20. A jeśliby (czego Boże uchowaj) co przeciw prawom, wolnościom, artykułom, kondycjom wykroczyli albo czego nie wypełnili, tedy obywatele koronni obojga narodów od posłuszeństwa i wiary nam powinien wolne czynimy i panowania. Stanowiono i pisano to wszystko przez rady koronne obojga narodu, rycerstwo i stany wszech państw do Korony należących, na sejmie elekcyjnym pospolitym pod Warszawą przy wsi Kamieniu dnia dwunastego miesiąca maja roku Bożego 1573.

Ćwiczenie 6

Odpowiednie punkty tekstu źródłowego przyporządkuj do podanych postanowień artykułów henrykowskich.

Postanowienia	Numer fragmentu
Władca gwarantował poszanowanie „Konfederacji warszawskiej”.	
Jeżeli władca nie przestrzegał praw, szlachta mogła wypowiedzieć mu posłuszeństwo (tzw. prawo oporu).	
Król raz na dwa lata miał zwoływać sejm zwyczajny, trwający sześć tygodni.	
Władca potwierdzał zasadę wolnej elekcji.	

21

1

2

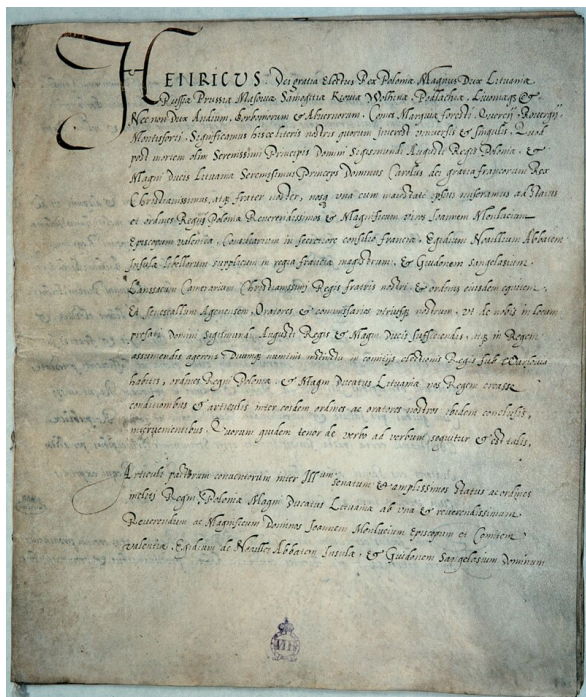
9

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Pacta conventa

Od przyszłego władcy oczekiwano przestrzegania norm prawa obowiązującego w Rzeczypospolitej, ale również spełnienia szczególnych warunków osobistych. Zobowiązania te z jednej strony wynikały z obietnic składanych przez kandydatów podczas walki wyborczej, by pozyskać szlachtę. Z drugiej jednak strony wśród szlachty panowało głębokie przekonanie o wielkiej wartości ofiarowanego tronu.

Zobowiązania osobiste władców podejmowane w czasie wyborów nazwano 'paktami uzgodnionymi' (łac. pacta conventa). Przykładowo Henryk Walezy zobowiązał się m.in. z własnej szkatułyłożyć na studia młodzieży polskiej we Francji, sprowadzić słynną piechotę gaskońską do walki w wojnie z Iwanem Groźnym, doprowadzić do pojawienia się na Bałtyku floty francuskiej (co miało zlikwidować handel narewski i dać

Pacta conventa Henryka Walezjusza – pierwsza strona

Źródło: a. nn., Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, domena publiczna.

przewagę Rzeczypospolitej w walkach o Inflanty) i odnowić Akademię Krakowską. Oczywiście większość tych postulatów była trudna do realizacji, a krótki czas panowania uczynił je jeszcze bardziej iluzorycznymi.

Ucieczka pierwszego króla stanowiła 'otręziający prysznic' dla polskiej szlachty i jej wyobrażeń o atrakcyjności tronu polskiego, co spowodowało, że z biegiem czasu warunki osobiste zaczęły ograniczać się do zobowiązań pokrycia długów poprzednika czy odzyskania ziem utraconych.

Ucieczka Henryka Walezjusza z Polski

Źródło: Artur Grottger, 1860, olej na płótnie, Muzeum Narodowe w Warszawie, domena publiczna.

Ćwiczenie 7

Dlaczego Henryk Walezy zdecydował się na ucieczkę z Rzeczypospolitej? Zaznacz trzy prawidłowe odpowiedzi.

☐ tron francuski był atrakcyjniejszy w porównaniu z polskim

☐ zmarł jego brat król Francji

☐ zniechęciło go rządzenie w Rzeczypospolitej

☐ zmuszano go do ślubu z Anną Jagiellonką

☐ czekał na niego dziedziczny tron we Francji

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

Podaj nazwy dwóch dokumentów, które powstały w czasie pierwszego bezkrólewia w 1573 r. i stanowiły podstawowe akty prawne Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Podstawy prawne Cesarstwa – Złota bulla, pokój augsburski, kapitulacje cesarskie

Wspomniane trzy dokumenty: artykuły henrykowskie, pacta conventa oraz konfederacja warszawska stanowiły ramy prawne Rzeczypospolitej. Podobne normy precyzujące ustrój w konkretnym kraju były dość powszechne we wczesnonowożytnej Europie, choć najczęściej nie miały tak sformalizowanego charakteru, jak w Polsce. Podobne do polskich rozwiązania obowiązywały w Świętym Cesarstwie Rzymskim Narodu Niemieckiego, czyli Rzeszy.

Najważniejszym prawem była tam tzw. **Złota bulla** Karola IV (1356), która precyzowała sposób wyboru cesarza. Wyznaczano 7 elektorów - trzech duchownych i czterech świeckich - którzy nosili tytuły najwyższych urzędników Cesarstwa: kanclerza, marszałka, podstolego, podczaszego itd. Z tego dokumentu wynikały specjalne prawa elektorów (np. wyłączenie ich ziem ze zwyczajnego prawa dziedziczenia; ich księstw nie dzielono między spadkobierców) oraz pośrednio struktura organu przedstawicielskiego, którym był sejm Rzeszy. W jego skład wchodził cesarz i poszczególni władcy terytorialni (elektorzy, władcy, wolne miasta cesarskie). Organ ten mógł uchwalać prawa dla całej Rzeszy (podatki, wypowiedzenie wojny itd.).

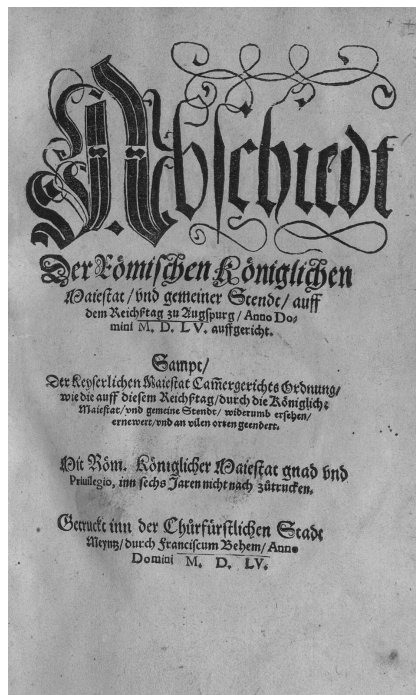
Dwie strony z dokumentu króla Czech Wacława z 1400 r. będącego kopią Złotej bulli Karola IV z 1356 r. Po lewej stronie siedmiu elektorów, w centrum postać cesarza, który jako król Czech był jednocześnie jednym z elektorów; po prawej arcybiskup koloński jako elektor

Źródło: a. nn., domena publiczna.

Złota bulla Karola IV stanowiła jedno z fundamentalnych praw Rzeszy niemieckiej (właściwa nazwa tego tworu politycznego to Święte Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego).

Kolejnym dokumentem o podstawowym znaczeniu dla Świętego Cesarstwa były postanowienia **pokoju augsburskiego** (1555), gwarantujące legalne istnienie dwóch kultów. Zmiany w tym dokumencie przyniósł pokój westfalski (1648).

Podobnie jak w Polsce, cesarz po wyborze podpisywał zobowiązania ogólne i osobiste, tzw. 'kapitulacje'.

Pierwsza strona druku ulotnego z treścią „pokoju augsburskiego” z 1555 r.

Źródło: a. nn., domena publiczna.

Podstawowe prawa w Anglii

W Anglii stosowano prawo zwyczajowe, oparte na tradycji i praktykowanych wcześniej rozstrzygnięciach. Spowodowało to, że podobnie jak w Polsce, nie spisano w jednym dokumencie całości praw, w tym praw stanów i poszczególnych obywateli. Podstawę kształtowały takie przywileje jak Wielka Karta Swobód (*Magna Charta Libertatum*) z 1215 r. Zapewniała ona przywileje stanu rycerskiego takie jak zakaz więzienia bez wyroku sądowego oraz prawo do oporu czy potrzebę uzyskania przez władcę zgody na pobór podatków.

Karol II Stuart

Źródło: John Michael Wright, 1660, domena publiczna.

W okresie wczesnonowożytnym w wyniku licznych wojen monarchia uległa poważnemu wzmocnieniu i trzeba było dopiero rewolucji angielskiej, czasowego zniesienia monarchii, aby po koniec XVII w. wydano kolejne przywileje wzmacniające podmiotowość jednostki i rolę prawa, reprezentowanego przez niezależne sądy oraz parlament. Akty takie jak **Habeas Corpus Act** [czyt.: abeas korpus akt] (1679), **Bill of Rights** [czyt.: bil of rajts] (1689) czy **Act of Settlement** [czyt.: akt of sedulment] (1701) ostatecznie ukształtowały brytyjską monarchię parlamentarną.

Act of settlement (1701) – oryginał przekazany do Hanoweru

Źródło: Torsten Bätge, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Jeśli chcesz wiedzieć więcej

Film dostępny pod adresem </preview/resource/RhmhrhaXzNQrd>

Porównanie ustrojów Rzeczypospolitej szlacheckiej i Anglii

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nagranie video. Na początku wyświetla się plansza z tytułem: „Porównanie ustrojów Rzeczypospolitej szlacheckiej i Anglii”. Następnie pojawia się dr Robert Kołodziej – historyk z Uniwersytetu Wrocławskiego. Mężczyzna o zaczesanych do tyłu włosach, w okularach i w białej koszuli. Za nim ciemne tło. Film kończy się planszą z napisami: wystąpił dr Robert Kołodziej, scenariusz i realizacja Contentplus.pl, na zlecenie Uniwersytetu Wrocławskiego, w ramach projektu "E-podręczniki do kształcenia ogólnego", wrzesień 2014.

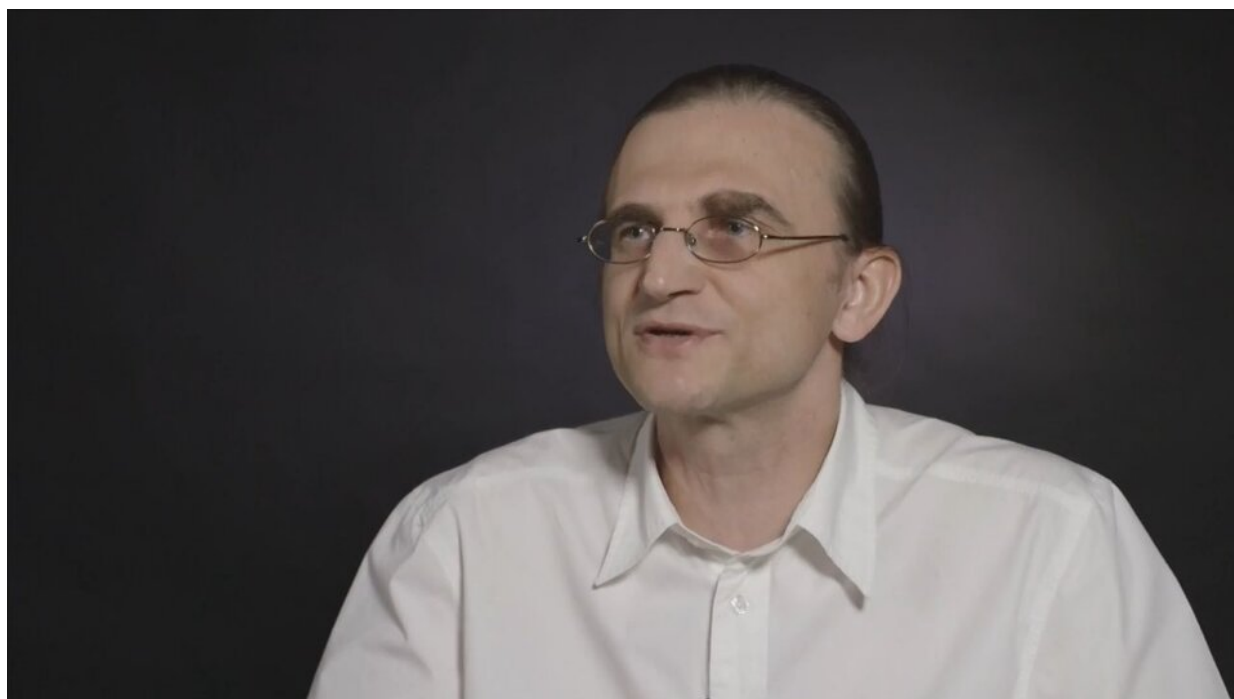
Podstawowe prawa we Francji

System prawno-polityczny Francji, podobnie jak pozostałych krajów, miał charakter zwyczajowy i nie został ujęty w jednym pisany dokumencie. Fundamentalnym prawem korony francuskiej było dziedziczenie władzy w linii męskiej. Monarchia miała charakter stanowy z podziałem na trzy stany: szlachtę, duchowieństwo i pozostałych, czyli stan trzeci. Pod koniec XV w., w wyniku potrzeb fiskalnych wywołanych walką z okupacją angielską podczas wojny stuletniej, stany zgodziły się na samowolne nakładanie przez króla podatku na stan trzeci oraz podatku pośredniego. Spowodowało to zanik przedstawicielstwa stanowego, czyli praktycznie niepotrzebnych w tej sytuacji Stanów Generalnych.

Wielka sala w zamku w Blois, w której odbyły się zgromadzenia Stanów Generalnych Francji w l. 1576-1577
Źródło: Wikimedia Commons, Christophe Finot, licencja: CC BY-SA 2.5.

Jeśli chcesz wiedzieć więcej

Film dostępny pod adresem </preview/resource/ReBHmfKg9RVvX>

Parlamentaryzm w Polsce a parlamentaryzm w innych krajach

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie video. Na początku wyświetla się plansza z tytułem: „Parlamentaryzm w Polsce a parlamentaryzm w innych krajach”. Następnie pojawia się dr Robert Kołodziej

z Uniwersytetu Wrocławskiego. Mężczyzna o zaczesanych do tyłu włosach, w okularach i w białej koszuli. Za nim ciemne tło. Film kończy się planszą z napisami: wystąpił dr Robert Kołodziej, scenariusz i realizacja Contentplus.pl, na zlecenie Uniwersytetu Wrocławskiego, w ramach projektu "E-podręczniki do kształcenia ogólnego".
